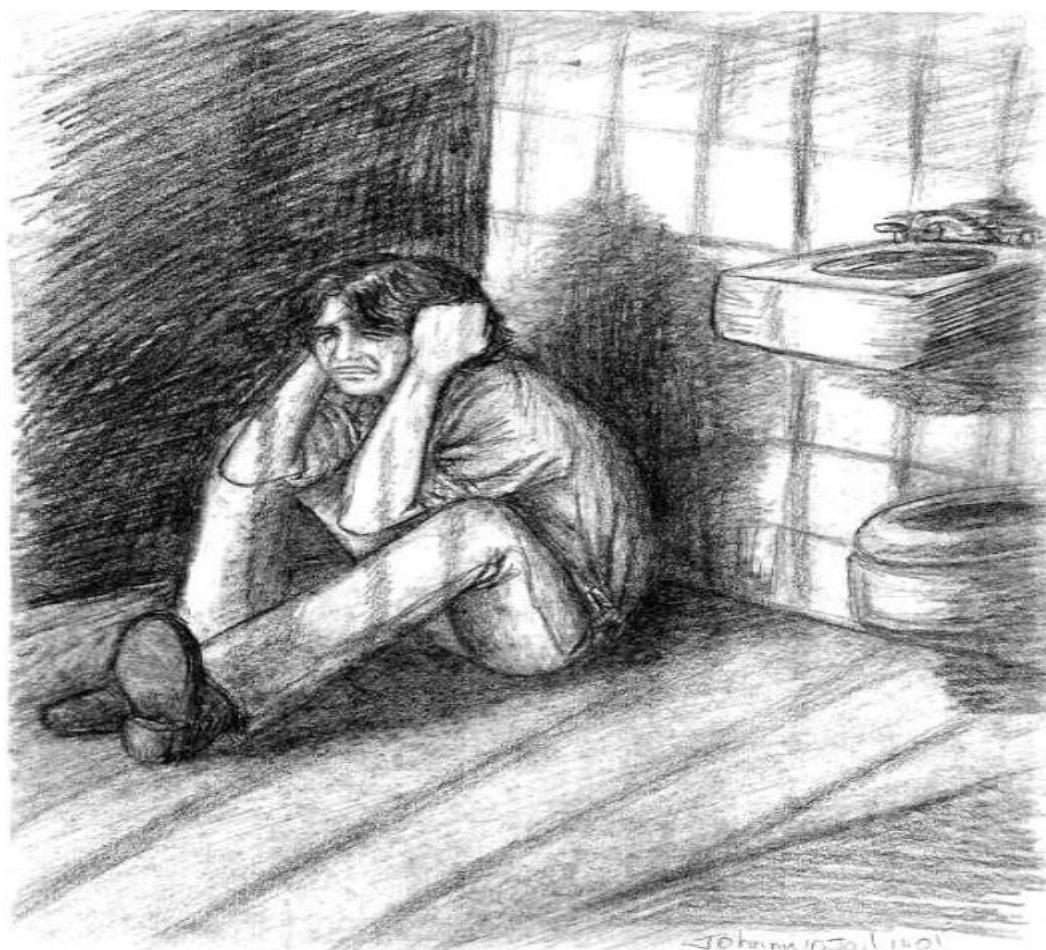

Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată

Stanislav Cebotari Alexei Crivenchii

PREVINIREA VIOLENȚEI LA MINORI

Chișinău-2013

Atunci când societatea traversează o perioadă de criză acută, când suferă schimbări radicale sistemul de valori, iar rata migrației și a șomajului a atins cote maxime numărul actelor violente a crescut, în săvârșirea cărora deseori sunt implicați și adolescenții.

În urma analizei literaturii psihologice s-a constatat că diminuarea agresivității la adolescenți este un proces complex și de durată, care necesită cunoașterea cauzelor ce le provoacă, a particularităților de vârstă, cât și a metodelor de diminuare a violenței. Determinând factorii ce pot duce la apariția violenței se pot selecta metodele pentru cercetarea procesului dat la minori.

Ce este violența?

Violența este o trăsătură generală a ființei umane, o stare psihică potențială, ce se poate manifesta în majoritatea domeniilor de activitate. În funcție de modul de gestionare și manifestare, ea poate avea valori distructive sau adaptative. Adolescența este perioada din viața ființei umane în care se structurează identitatea, fiind caracterizată de fragilitate emoțională și de tendința de căutare a limitelor. În această etapă de vârstă poate fi observat un nivel crescut de agresivitate.

În dicționarul enciclopedic găsim următoarea interpretare a termenului de:

„Violența semnifică amenințarea sau folosirea forței fizice sau psihologice contra propriei persoane, contra altuia sau contra unui grup sau unei comunități care antrenează sau riscă puternic să antreneze un traumatism, un deces sau daune psihologice, o dezvoltare improprie sau privațiuni” (Krug Dahlberg, 2002)

Violența nu este numai un comportament de rănire a celuilalt, ci și o stare emoțională complexă, o structură cognitivă specifică, cu o bază motivațională puternică, antrenând întreaga viață psihică.

Violența poate fi provocată de factorii ereditari, sociali. Un rol în declanșarea și menținerea comportamentelor agresive îl au: frustrarea și provocarea, consumul de alcool și droguri și prezența violenței din ambudență în sursele mass-media.

Adolescența este o perioadă de restructurare afectivă și intelectuală. Este vârsta unor mari transformări pe plan social, fizic și psihic, care odată declanșate nu se limitează la o anumită sferă, ci se răsfrâng în întreg organismul omenesc. Este perioada de trecere spre maturizare biologică generală.

Adolescența este o etapă extrem de dinamică și contradictorie, în care poate să înceapă să se manifeste sentimente ambivalente: regretul pentru beneficiile copilăriei, dorința de independență și totodată teama de asumarea

responsabilității. Este o perioadă suprasolicitată pentru toți preadolescenții, deseori generând un comportament agresiv.

Promovarea comportamentului non-violent, pro-social prin exemple proprii atât de pedagogi, cât și de părinți; monitorizarea informației accesată prin intermediul surselor mass-media; însușirea unor strategii de gestionare a agresivității, de abilități de creștere a autocontrolului; implicarea în diverse activități extra-școlare sunt unele dintre modalitățile ce pot duce la diminuarea agresivității umane, precum și promovarea de atitudini proactive între minori, cultivarea de modalități alternative de comunicare, identificarea și consilierea psihologică (individuală sau în grup) a miorilor cu comportament agresiv sau din grupul de risc.

Depistarea în perioada incipientă a comportamentului agresiv mărește probabilitatea de recuperare prin intervenția diferitor tehnici psihologice și evitarea apariției unui comportament delinvent în completare cu aplicarea diverselor programe psihologice ce ar întruni următoarele obiective: îmbunătățirea și dezvoltarea autocontrolului în situații de conflict; însușirea unor tehnici de relaxare; substituirea comportamentului agresiv cu alte tipuri alternative.

Prezentul programul a fost conceput sub forma unei intervenții de grup, proiectată și realizată astfel încât să îndeplinească standardele de calitate (și impact) sugerate în literatura de specialitate, precum și de către practicienii din domeniu și să-și atingă obiectivul major: sprijinirea grupului țintă pentru a se înțelege și a se aprecia pe sine, pentru a se raporta la ceilalți și a se dezvolta, ce să-i permită minorului să-și gestioneze emoțiile și să antreneze, accentueze comportamentul prosocial, sănătos, tinzând spre rezultate precum ar fi: de diminuare a actelor de violență;

Rezumat program: *Programul de diminuare a agresivității prin T-grup* se desfășoară în condiții mai apropiate de viața cotidiană, subiecții având posibilitatea să întrețină relații sociale. În urma integrării preadolescenților în grup se realizează o apropiere între membrii grupului pentru a înlătura sentimentul de singurătate și abandon. Se ameliorează comunicarea nu doar între membrii grupului, ci și cu ceilalți. În cadrul grupului se educă o atitudine de încredere și deschidere față de alții; se îmbunătățesc relațiile sociale în afara grupului.

Scopurile pe care le urmărește metoda T-grup-ului se grupează în jurul ideii de „învățare reciprocă”, de achiziție prin apelul la experiența celorlalți: încurajarea unui spirit de cercetare și de experimentare în relațiile sociale, promovând nevoia de autoafirmare privind articularea la contextul social; sporirea sensibilității față de așteptările altora („conștiința interpersonală lărgită); autenticitate sporită în relațiile interpersonale; dezvoltarea capacității de a

diagnostica situațiile sociale (interpersonale, intergrupale), de a adopta comportamente de colaborare și de a rezolva situațiile conflictuale prin implicarea în rezolvarea problemelor.

Metoda se prezintă ca o „învățare situațională”, iar participanții sunt invitați să „învețe” noi comportamente cognitive, relaționale. Un „laborator” în care se descoperă situații noi, se efectuează „cercetări intelectuale” și se difuzează imediat rezultatele, „aici și acum”. Scopul acestei metode este să-l învețe pe fiecare participant să descopere ce se așteaptă din partea sa și să realizeze relații sociale mai eficiente. Schimbarea propusă de Lewin se prezintă ca un proces în trei etape:

- a) dezdăcinarea, invalidarea unui model comportamental inadecvat. Pentru a se elibera din capcana mulțumirii de sine individul are nevoie de o tulburare emoțională;
- b) transferul;
- c) instaurarea unor standarde de grup, fixarea vieții de grup la un nou nivel.

Structura programului: Prezentul program conține ↔10 ședințe cu structura: *Ritualul începerii ședințelor* → *Conținutul ședinței* → *Ritualul de încheiere ședinței*.

Prezentarea programului: Consilierul de probațiune care va desfășura sesiunea urmează să-și ghideze activitatea sa în baza planului *Program de diminuare a agresivității prin T-grup* pentru minorii aflați în conflict cu legea penală.

Grupul țintă al programului: o grupă formată din 5-10 minori aflați în evidența biroului de probațiune.

Selecția participanților la programul de grup:

După pregătirea participanților selectați și exprimarea acordului de participare.

Abilități obținute în urma parcurgerii programei:

- a) cristalizarea imaginii de sine pozitivă;
- b) creșterea responsabilității personale față de sine și de alții;
- c) păstrarea echilibrului în situații de succes și eșec;
- d) autoanaliza erorilor, greșelilor, eșecurilor;
- e) asumarea riscurilor, stăpânirea situațiilor de incertitudine;

Timp necesar: 10 ședințe a câte 90 min.

Ce lucruri importante trebuie să cunoască formatorul pentru derularea cu succes a programului?

Derularea programului se realizează cu sprijinul consilierilor de probațiune din birourile de probațiune în evidența cărora se află minori ce manifestă un comportament agresiv.

Formatorul trebuie să tindă a crea în cadrul desfășurării programului un mediu ce inspiră încredere participanților pentru a-și exprima gândurile, ideile și preocupările interioare, să fie deschis și să exprime interes față de participant și dificultățile în procesul orientării profesionale cu care se confruntă minorul la momentul actual, empatic - demonstrațiile că sunteți capabili de ai înțelege și ai asculta, respectuos - dat fiind faptul că în mediul în care se află și se dezvoltă de cele mai multe ori foarte rar se bucură de susținere și înțelegere din partea celor din jur, la fel trebuie să fie un model pentru participanții programului prin conduita și atitudinea sa.

Formatorul are rolul de a ghida discuțiile și în cazul unor abateri de la tema pusă în discuție, este de sarcina sa într-un mod cât mai tacticos de a readuce participanții la subiectul discuției propus de program și a motiva implicarea fiecărui participant în dialog.

Subiecții probațiunii foarte rar au primit în adresa lor cuvinte de apreciere și încurajare de aceea sunt predispuși de a fi foarte sensibili la critica în adresa lor, de aceea mai întâi faceți o mențiune referitor la aspectul pozitiv a comportamentului său, chiar este binevenită și lauda pentru reușite și careva schimbări spre bine a fiecăruia pe care le observați pe parcurs și apoi treceți la careva sugestii sau observări cu caracter critic, aceasta îl va ajuta pe subiectul programului să audă de fapt mesajul dvs și să accepte critica.

La finele fiecărei ședințe formatorul completează tabelul (vezi anexa I) privind numărul participanților la ședință, nivelul de implicare la activități și ce comportament a manifestat pentru acest interval de timp, la care se completează cu comentariile formatorului vis-a-vis de felul cum s-a desfășurat ședința, careva momente importante sau care necesită de a fi menționate.

Ședința nr. 1

Scopul ședinței: Conștientizarea puterii distructive și constructive a agresivității, a cultiva noțiunile „sentimentul furiei” și „comportament agresiv”; a conștientiza deosebirile consecințelor.

Ritualul începerii ședințelor.

Înaintarea regulilor de grup.

Psihologul le vorbește preadolescenților despre regulile comportamentale la ședințe, accentuând importanța lor și respectarea obligatorie de către toți membrii grupului, inclusiv și a conducătorului.

Regulile de grup:

- Fii punctual;
- Fii pozitiv (atitudine binevoitoare);
- Nu critica, nu râde de celălalt;

- Nu întrerupe vorbitorul. Exprimă-te laconic, clar, convingător;
- Fii confidențial;
- Vorbește de la persoana I (Regula „Eu”);
- Fii activ;
- Participă benevol;
- Fii sincer. Mai bine taci decât să spui neadevărul;
- Ajută și susține!

Grupul examinează fiecare regulă în parte și determină careva sancționări pentru încălcarea lor. Fiecare participant își prinde ecusonul cu numele său.

1. „Prezentarea”

Obiectivul: A face cunoștință unul cu altul, realizarea încălzirii emoționale.

Durata: 10 – 15 min.

Desfășurarea: Psihologul propune participanților să se prezinte; să menționeze cu ce poate fi asociat numele său, este mulțumit de el sau și-ar dori un alt nume.

2. „Identificați emoția”

Obiectivul: Actualizarea vocabularului pentru conștientizarea deosebirii dintre emoții și sentimente.

Durata: 10 - 15 min.

Desfășurarea: Conducătorul aruncă mingea unui participant care numește o oarecare emoție, pozitivă sau negativă, apoi o aruncă următorului. Se cere ca mingea să ajungă obligator la fiecare membru al grupului. Psihologul discută cu participanții și concretizează noțiunile de „emoție”, „sentiment”, „stare”, „dispoziție”.

Emoțiile – stări afective, legate de un moment sau o situație; ele apar frecvent ca efect al satisfacției sau nesatisfacției unor trebuințe. Sunt „cărămizile” din care sunt formate sentimentele noastre.

Sentimentele – formațiuni afective complexe, durabile și puternice, care se transformă în anumite atitudini afective față de obiecte, evenimente, persoane. Deseori în unul și același sentiment se contopesc diferite emoții atât pozitive cât și negative.

3. „Orbul și călăuza”

Obiectivul: Relaxare, susținerea atmosferei prietenoase, dezvoltarea încrederii în forțele proprii.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Participanții sunt împărțiți în perechi, a câte doi. Ei își împart la dorință rolurile – orbul și călăuza. Apoi „călăuza” conduce după sine „orbul”, care îl urmează cu ochii închiși. Apoi se schimbă cu rolurile. Fiecare participant povestește ce a simțit când era în rolul unui orb și în rolul călăuzei.

4. „Descoperiți diferențele”

Obiectivul: Separarea noțiunilor „sentimentul de iritare” și „comportamentul agresiv”.

Durata: 20 min.

Desfășurarea: Folosind efectele pozitive și negative ale manifestării furiei, psihologul despre diferențele dintre sentiment și comportament. Poate să apeleze la careva întrebări, de exemplu:

Cum se manifestă sentimentul furiei?

- Ce comportament poate avea un om furios?
- Cum credeți, în ce situații mai des se manifestă comportamentul agresiv, furios? Participanții discută despre opiniile proprii, diferite situații din viața personală. Psihologul se axează pe o situație și o desfășoară mai amănunțit.

5. „Floarea”

Obiectivul: relaxare emoțională.

Durata: 10 minute

Desfășurarea: Fiecare participant primește câte o fișă „Floarea” și își scrie prenumele pe ea. În fiecare petală participanții notează câte un lucru despre sine. Cei care doresc își pot colora florile. După prezentări, poate fi organizată o expoziție de flori.

Ritualul de încheiere a ședințelor.

Ședința nr.2

Scopul ședinței: Conștientizarea deosebirii dintre emoții și sentimente; determinarea situațiilor ce duc la apariția agresivității; perceperea cauzei și a formelor de manifestare a agresivității.

Ritualul începerii ședințelor.

1. „Caleidoscop”

Obiectivul: Realizarea încălzirii emoționale interne și externe.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Psihologul propune fiecărui participant să-și imagineze că este o parte a corpului – mână, cap...., apoi el numește o emoție sau sentiment, iar copiii trebuie să o exprime din numele acelei părți pe care au ales-o. După îndeplinirea însărcinării participanții se împart cu observațiile sale – cum și care emoții au fost mai ușor de redat.

2. „Consiliul Intergalactic”

Obiectivul: A ajuta participanții să înțeleagă necesitatea furiei în viața noastră: în ce constă prețul agresivității; conștientizarea părților negative și pozitive ale furiei.

Durata: 30 min.

Desfășurarea: Moderatorul: cum credeți am putea noi să trăim fără emoții? Ce s-ar întâmpla cu omul, lumea, dacă ar dispărea agresivitatea? Moderatorul le propune următorul joc, pentru a ușura desfășurarea exercițiului. Moderatorul: Împărțiți-vă în trei echipe. Imaginați-vă că voi sunteți reprezentanții diferitor civilizații, care au mult în comun cu pământul, dar cândva demult s-au debarasat de agresivitate și furie. Acum voi aveți posibilitatea de a împărți propria experiență pământenilor. Prima echipă pregătește raportul: „Ce a câștigat civilizația noastră de la dispariția agresivității”.

A doua echipă – „Ce a pierdut civilizația noastră de la dispariția agresivității.” A treia echipă – comisia de hotărâre a soartei de mai departe a agresivității pe Pământ. Ea are dreptul să interogheze ambele echipe, care trebuie să-și apere punctul său de vedere. După concluziile acestui interogatoriu comisia va menționa părțile pozitive și negative a manifestării agresivității și va decide viitorul ei.

3. „Situațiile însoțite de furie”

Obiectivul: Antrenarea către lucrul cu furia, colectarea materialului pentru activitatea ulterioară.

Durata: 20 min.

Desfășurarea: Conducătorul propune membrilor grupului să povestească o situație din experiența proprie, când au simțit sentimentul de furie și agresivitate.

4. „Alegeți stările emoționale mai frecvent trăite”

Obiectivul: Culegerea materialului pentru lucrul ulterior.

Durata: 5 min.

Desfășurarea: Psihologul propune participanților din șirul de stări emoționale să le aleagă pe acele, ce mai frecvent le trăiesc și să le scrie în ordine descrescândă.

5. „Laboratorul științific”

Obiectivul: Constatarea și formularea tipurilor fundamentale de situații, ce generează furia, agresivitatea.

Durata: 20 min.

Desfășurarea: Participanții se împart în două grupe – laboratoare de cercetare. Scopul lor constatarea și formularea tipurilor fundamentale de situații, care generează furia, agresivitatea.

După finisarea lucrului individual, de la fiecare grupă răspunde câte un reprezentant, care comunică și argumentează rezultatele cercetărilor. Apoi se discută informația, se fac concluzii, care se înscriu pe tablă. Dacă participanții întâmpină greutăți la alegerea situațiilor, atunci psihologul le propune câteva variante.

Situațiile posibile:

- Primirea unui refuz (situația rugămintे - refuz);
- Reacționarea la agresiune (nerespectarea limitelor, învinuirea, ofensa);
- Reacționarea la rugămintे (incapacitatea de a spune „nu”);
- Încălcarea regulilor (provocare, ofensare...)

6. „Atomii”

Obiectivul: Relaxare, integrarea grupului.

Durata: 5 min.

Desfășurarea: Participanții se mișcă în dependență de viteza pe care o numește conducătorul. Dacă spune 100°, ei se mișcă foarte repede, 10° - foarte încet, 50° - mediu. Când zice numărul 5, ei se unesc câte cinci formând o moleculă. Moderatorul modifică structura moleculei.

Ritualul de încheiere ședinței.

Ședința nr. 3

Scopul ședinței: Înțelegerea legăturii manifestarea agresivității și asumarea responsabilităților față consecințele posibile.

Ritualul începerii ședințelor.

1. „Autodescrierea”

Obiectivul: Încălzirea grupului, pregătirea pentru următorul exercițiu.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: O persoană trece în centru. Prin gesturi își va reda trăsăturile sale de caracter. Ceilalți membri trebuie să ghicească, ce a vrut să comunice. Vor urma apoi ceilalți participanți.

2. „Realitatea reală – realitatea subiectivă ”

Obiectivul: Crearea situației pentru a fi conștientizată diferența dintre evenimentele reale și interpretarea acestor evenimente; conștientizarea faptului că perceperea situației depinde de concepțiile subiective.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Psihologul: Câte neînțelegeri s-au întâmplat și se întâmplă în viață din cauza că oamenii interpretează greșit faptele și gesturile, cuvintele și expresiile altora? Oamenii deseori înțeleg lumea diferit decât cum este ea în realitate, dar așa cum doresc s-o vadă ei reieșind din ideile, valorile, concepțiile, dorințele sale. Oare toți cei prezenți aici posedă capacitatea de a înțelege real lumea? Acum să vedem care este utilitatea capacității de a deosebi realitatea de concepția despre ea. Realitatea este aceea ce schimbă situația, dar istorisirea ei nu schimbă nimic. Noi permanent vorbim despre realitatea care ne înconjoară: prieteni, părinți, profesori, despre sine. Povestiți prin cuvintele proprii care este realitatea și care este interpretarea ei.

3. „Provocare”

Obiectivul: Crearea situației pentru a fi conștientizată diferența dintre realitate, povestirea despre realitate.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Moderatorul propune descrierea realității, el poate să se comporte provocator: poate să îndrepte spre ieșire cu cuvintele: „Eu nu vă simpatizez și nu mai vreau să lucrez cu voi”, sau să tragă de mânerul ușii zicând: „ Poftim, acum am fost închiși și nimeni nu va putea ieși de aici”. Aceasta trebuie să fie o provocare, cu scopul de a trezi nedumerirea, jignirea sau revoltă, indignare. Exercițiul se îndeplinește în scris. Participanții întâlnesc dificultăți la redarea cuvintelor moderatorului. Unii ignoră acest moment, argumentând că cuvintele date nu reprezintă realitatea. E necesar de menționat că anume cuvintele reprezintă cauza conflictelor și neînțelegerilor. Discutând participanții vor ajunge la o concluzie corectă: acțiunea fizică („Moderatorul s-a sculat și a plecat spre ușă...”), continuă vorbirea directă („Eu nu vă simpatizez...”). Aceasta va descrie realitatea. În continuarea moderatorul solicită descrierea reală a cuvintelor (răspunsul corect – „zdruncinare, oscilația aerului). Descrierea realității este „moderatorul ne-a indus în eroare, ne-a păcălit...”. apoi urmează discuția în grup. Participanții se împărtășesc cu emoțiile pe care le-au simțit în timpul exercițiului. Se compară emoțiile celor ce n-au acceptat provocarea și a celor ce au crezut în ea. Moderatorul îi atenționează asupra particularităților esențiale a povestirilor despre realitate, emoțiile sunt deseori cele ce conduc cu oamenii. Le atrage atenția asupra hotarului dintre realitate și povestirea despre ea. Persoanele ce văd acest hotar foarte greu pot fi induse în eroare. Realitatea este ceea ce gândim noi despre ea.

4. ”Acuzatorul”

Obiectivul: A simți retrăirile, emoțiile, gândurile din momentul acuzării.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Grupul se divizează în perechi. Unul din pereche este acuzatorul, el trebuie să formuleze fiecare propoziție ca o acuzare, celălalt va fi acuzatul și va asculta în tăcere reproșurile. Va urma o discuție despre „poziția victimei” și „agresorului”.

Concluzia: Eu sunt eu , tu ești tu;

Eu sunt ocupat cu ale mele, tu – cu ale tale; eu sunt venit pe lumea aceasta nu pentru a-ți convine ție, iar tu mie.

5. „Strigăt fără cuvinte”

Obiectivul: Intensitatea retrăirii emoțiilor negative; înlăturarea tensiunii și emoțiilor negative; însușirea unei metode de relaxare.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Moderatorul: Amintiți-vă de o persoană, care deseori vă ofensează, care vă face să vă simțiți vinovat, jignit, neputincios. V-ați amintit? Acum închideți ochii, imaginați-vă că vedeți această persoană, trageți aer în plămâni și strigați la el (un cuvânt sau frază). Strigați așa ca el să înțeleagă că e timpul să vă lase în pace. Începeți! Repetați cu o intensitate și mai mare. Încercați să repetați cu ochii deschiși.

6. „Complimente colegului”

Obiectivul: De a forma abilități de redare a admirației și a simpatiei ce o simt pentru o persoană.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Participanții aranjați în cerc transmit după acele ceasornicului complimente colegilor de alături complimente.

Ritualul încheierii ședințelor.

Ședința nr. 4

Scopul ședinței: Conștientizarea apariției agresivității, învățare metodelor de scădere a tensiunii, a agresivității.

Ritualul începerii ședințelor.

1. „Tu acum...”

Obiectivul: Realizarea încălzirii emoționale; formarea deprinderii de a-și asculta atent senzațiile interne.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Moderatorul aruncă mingea unui participant zicând: „Elena, îmi pare rău că tu acum ești tristă”. Ana aruncă mingea următorului participant și spune: Constantin, consider că tu acum ești iritat”..... Jocul poate fi modificat: primind mesajul, participantul poate să comunice ce simte el acum în realitate.

2. „Furia mea”

Obiectivul: Conștientizarea furiei sale, prezentarea particularităților ei; învățarea de a face față situației în asemenea momente.

Durata: 25 min.

Desfășurarea : moderatorul va apela la un antrenament autogen: „așezați-vă comod, închideți ochii, respirați adânc. Vă cuprinde o liniște și relaxare totală. Vi se relaxează musculatura, corpul vi se adâncește din în ce mai multă liniște și relaxare. Vă plimbați pe malul mării, marea este liniștită, apa este limpede, nisipul este curat și cald. Cu tot corpul simțiți căldura nisipului. Adie un vântuleț care vă mângâie obrații, fruntea. Vă simțiți bine, sunteți plini de viață. Deschideți ochii (3-2-1). Vă simțiți minunat.” Participanții discută în perechi experiența trăită. În etapa următoare moderatorul le propune membrilor grupului să-și

amintească una din ultimele situații care le-au provocat senzații de furie, circumstanțele și oamenii care îi înconjurau. De ce culoare, formă este furia lor, din ce material este compusă, este ușoară sau grea, moale sau tare, rece sau fierbinte? Are miros sau gust? Ce sunet are? Dacă s-a schimbat în timp ce o examinează? Fiecare participant se împarte cu opiniile și retrăirile sale.

3. „Eu desenez agresivitatea”

Obiectivul: Depistarea particularităților individuale ale agresivității sale, colectarea materialului diagnostic pentru lucrul de mai departe.

Durata: 30 min.

Desfășurarea: Moderatorul împarte membrilor grupului foi de desen și carioci, le propune să împartă foaie în două părți: în partea stângă vor de sena agresivitatea așa cum au văzut-o și au simțit-o, în dreapta – așa cum ar dori să o vadă și să o simtă. După îndeplinirea exercițiului participanții se împart cu părerile și emoțiile trăite. Nu se permite interpretarea desenelor, ci doar adresarea întrebărilor de tipul: ce-ai simțit când ai desenat aceasta, ce-ai dorit să exprimi prin această culoare?

4. „Dansul agresiv”

Obiectivul: A simți manifestarea agresivității; scăderea stării tensionate cu ajutorul exercițiilor dinamice.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: moderatorul le propune să demonstreze sub ritmul muzicii caracterul agresivității. Apoi se împart cu emoțiile trăite. Moderatorul le menționează că exercițiile fizice, dansul diminuează furia și agresivitatea.

5. „Tronul”

Obiectivul: Diminuarea încordării și îmbunătățirea stării emoționale.

Durata: 20 min.

Desfășurarea: Se alege un participant, care se așează pe „scaunul – tron”. Ceilalți pe rând menționează ce le place la această persoană. Ultimul va vorbi moderatorul, care va fi foarte convingător. Apoi vor urma ceilalți membri.

Ritualul încheierii ședințelor.

Ședința nr. 5

Scopul ședinței: Conștientizarea cauzelor reale ale agresivității, a alegerii stilului de comportament pentru fiecare situație în parte și asumarea responsabilității pentru alegerea făcută.

Ritualul începerii ședințelor.

1. „Cine preferă...?”

Obiectivul: Încălzirea emoțională.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Se alege un participant, ceilalți stau în cerc, în spatele lor se află scaune cu unul mai puțin decât numărul participanților. Persoana din centru pronunță fraze ce încep: „ cine preferă...? (înotul; să facă daruri, să danseze...) participanții trebuie să se schimbe cu locul dacă preferințele coincid cu cele ale participantului selectat. Cei ce nu reușesc să ocupe un scaun, se schimbă cu rolul conducătorului.

2. Colajul „Agresivitatea mea”

Obiectivul: Demonstrarea prin metode de intuiție manifestarea agresivității sale, conștientizarea diverselor manifestări ale ei.

Durata: 35 min.

Desfășurarea: Transpunerea agresivității sale pe o foaie, folosind desene și fraze din diferite reviste. Colajurile obținute se discută în grup: povestesc despre agresivitatea sa; care părți pot fi evidențiate; cum se manifestă aceste părți, prin ce cuvinte și acțiuni.

3. „Alegerea mea”

Obiectivul: Pregătirea către antrenarea stilului comportamental individual în situații traumatizante.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Moderatorul: Doriți voi oare să schimbați ceva în conduita sa în în situațiile de stres? Dacă da, atunci ce și cum? Notați aceasta pe foaie. Dacă nu, atunci acceptați consecințele – atribuiți-vă răspunderea pentru alegerea făcută.

4. „Concursul lăudăroșilor”

Obiectivul: Ridicarea nivelului de autoapreciere, susținerea emoțională.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Moderatorul propune preadolescenților să-și laude vecinul din dreapta: atent să-l privească, să-și imagineze ce trăsături pozitive posedă și să verbalizeze aceste trăsături.

5. „Cine și cum se simte”

Obiectivul: Dezvoltarea încrederii în forțele proprii.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: moderatorul adresează întrebări membrilor grupului, la care ei trebuie să răspundă fără cuvinte, arătând cu degetul arătător. De exemplu: Cine credeți că a fost vesel astăzi? Neatent? Timid? Activ?...

Ritualul încheierii ședințelor.

Ședința nr. 6

Scopul ședinței: Conștientizarea motivului alegerii stilului comportamental agresiv în situații traumatizante; demonstrarea stilurilor alternative în situații de stres.

Ritualul începerii ședințelor.

1. „Plimbă-te diferit”

Obiectivul: Realizarea încălzirii emoționale.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Participanții se aranjează în două rânduri, față în față. Sarcina lor este de a trece printre rânduri, fără a repeta acțiunile celorlalți membri.

2. „Ieși din cerc”

Obiectivul: De a învăța să reziste, să se opună rezistenței de grup.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Membrii grupului se aranjează în cerc și se iau de mâini. Se alege un membru care se va afla în centru și va încerca să iasă din încercuire. Apoi se discută în grup: Ce emoții au avut când se aflau în cerc; dacă au dorit cu adevărat să se elibereze din cerc; ce au făcut pentru aceasta; cât de dificil a fost; când au reușit ce au simțit; prin ce metode a fost posibil de a se elibera din cerc?

3. „Urechi – nas”

Obiectivul: Învățarea de a-și păstra calmul în situația de stres.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Moderatorul explică importanța păstrării echilibrului emoțional, atunci când cineva strigă, te provoacă, să nu te molipsești de agresivitate. Membrii grupului sunt repartizați câte doi, unul va juca rolul agresorului, iar celălalt va ține piept agresiunii. Agresorul strigă, învinuiește persoana pereche; iar celălalt membru nu-l ascultă, însă urmărește cu atenție mișcările sprâncenelor, vârful nasului, urechilor și memorizează emoțiile și gândurile apărute la moment. Apoi perechile se schimbă cu rolurile. Urmează discuția în grup.

4. „Da – nu”

Obiectivul: Conștientizarea emoțiilor apărute în momentul susținerii propriei poziții, descoperirea simptomelor neverbale a încrederii în sine.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Participanții se împart în perechi: unul pronunță cuvântul „da”, altul – „nu”. Treptat vocea crește. Fiecare își menține poziția încrezută. Sarcina participantului – convingerea partenerului. Apoi urmează o discuție bazată pe următoarele întrebări: „Ați reușit să-l convingeți pe partener fără a ridica vocea și a schimba poziția? Ce poziție ați avut și dacă v-a ajutat? Cum a reacționat partenerul Dvs.? Cum arată un om încrezut în sine și cum se manifestă acesta? E posibil să refuzați o persoană și în același timp să păstrați relațiile bune? Ce comportament de obicei au persoanele ce ne conving? Cum putem refuza?...”

5. „Spune – nu”

Obiectivul: Dezvoltarea abilităților de a refuza demn.

Durata: 20 min.

Desfășurarea: Eroul principal alege persoanele, care vor interpreta sceneta propusă de el. Apoi se redă situația reală a refuzului. În continuare aceeași persoană interpretează situația dată cu un refuz demn. Pentru aceasta își alege printre participanți o persoană care va susține și îi va reda încrederea în forțele proprii (va sta aproape de el, îi va pune mâna pe umăr sau îl va lua de mână). În etapa următoare va refuza demn, fără susținere. Apoi se va discuta în grup. Antrenarea deprinderii de a refuza e posibilă numai în situațiile reale din viață.

6. „Cuțitul și untul”

Obiectivul: Învingerea fricii în situațiile periculoase, ridicarea încrederii în propriile puteri.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Participanții se aranjează în două rânduri, față în față, ridică mâna dreaptă în sus și ritmic o mișcă sus – jos, ca cuțitul. Sarcina unui voluntar este de a trece printre aceste rânduri fără a fi lovit. Preadolescenții discută despre sentimentele trăite, formulează careva concluzii.

Ritualul încheierii ședințelor.

Ședința nr. 7

Scopul ședinței: Demonstrarea stilurilor comportamentale posibile în situațiile traumatizante, antrenarea deprinderilor comportamentului încrezut în sine.

Ritualul începerii ședințelor.

1. „Desface pumnul”

Obiectivul: Realizarea încălzirii emoționale.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Participanții se împart în perechi: unul strânge mâna în pumn, altul trebuie să-l desfacă timp de 1 – 2 min. Apoi se schimbă cu rolurile și situația se repetă. Urmează discuția cine, cum și prin ce metode (cu ajutorul puterii, rugămintea, cu o netezire ușoară). Câștigătorul se consideră cel ce nu a folosit puterea și agresiunea pentru a desface pumnul.

2. „Situația din transport”

Obiectivul: Demonstrarea diferenței dintre rugămintea și cererea; conștientizarea deosebirii.

Durata: 30 min.

Desfășurarea: Conducătorul propune imitarea situației în transport: pe scaune stau câțiva preadolescenți, iar alături stă o bătrânică. Sarcina constă în a ruga preadolescenții să ofere loc bătrânei, rolul dat va fi jucat de mai mulți participanți pe rând. Apoi urmează discuția despre deosebirea rugămintilor adresate. Moderatorul atrage atenția asupra termenilor: „ordin”, „rugămintă”, „cerere”. Apoi se discută despre ce este mai greu de îndeplinit, când este nevoie de mai mult curaj, atunci când rogi sau ordoni. Persoana puternică, „încrezută în sine” nu se teme să pară slabă atunci când roagă, iar cea slabă, neîncrezută se teme să roage, deoarece ea apreciază rugămintea ca o „rugăciune”.

3. „Primește refuzul demn”

Obiectivul: Antrenarea deprinderii de primi demn un refuz.

Durata: 20 min.

Desfășurarea: Participanții se aranjează în cerc, moderatorul – în centru. Moderatorul roagă participanții să se schimbe cu locurile, ei refuză prin diferite metode. Rolul moderatorului va fi preluat de alți participanți. Apoi va urma o discuție despre ce au simțit în momentul refuzului.

4. „Soarele meu”

Obiectivul: Determinarea calităților personale pozitive; activizarea deprinderii de a gândi pozitiv despre sine.

Durata: 25 min.

Desfășurarea: Fiecare participant desenează un soare. Moderatorul: „Desenați un cerc în mijlocul foii și scrieți în cerc cuvântul „Eu”. Imaginați-vă că acest cerc sunteți Dvs., iar razele soarelui sunt calitățile pozitive ale voastre. Pe fiecare rază scrieți câte una. Fiecare membru al grupului își descrie soarele său.

Ritualul încheierii ședințelor.

Ședința nr. 8

Scopul ședinței: Cunoașterea variatelor metode de atenuare a încordării în situațiile de stres.

Ritualul începerii ședințelor.

1. „Eroii furioși”

Obiectivul: Realizarea încălzirii emoționale, demonstrarea părților comice ale furiei.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Fiecare participant își alege un erou din filmele cu desene animate și demonstrează cum el se înfurie. Membrii grupului vor încerca să memorizeze furia fiecărui erou. Apoi li se vor repeta furia personajului ales, plus furia oricărui alt erou ce a fost reprezentat. În timpul discuției ce va urma se va pune accent pe

faptul, că în orice situație poate fi descoperit ceva comic. Umorel ajută descărcarea emoțională, a tensiunii acumulate.

2. „Limbajul pozitiv”

Obiectivul: Însușirea unui limbaj pozitiv.

Durata: 20 min.

Desfășurarea: Participanților li se propune să scrie lista calităților personale negative, într-un limbaj pozitiv. De exemplu: încăpăținat – perseverent; fricos – precaut; guraliv – vorbăreț; lent – calculat... Se analizează calitățile fiecăruia. Apoi vor răspunde la următoarele întrebări: „ Ce simțiți acum? S-a schimbat ceva? Cum percepeți aceste calități?”

3. „Găsește frumosul”

Obiectivul: Găsirea părții pozitive în situațiile dificile.

Durata: 30 min.

Desfășurarea: pe rând participanții povestesc o situație , care permanent îi irită, uneori chiar îi înfurie. Toți vor încerca să găsească ceva pozitiv în situația dată, începând cu fraza: „ În schimb”(o experiență nouă, o lecție, ...).

4. „Acum eu voi fi...”

Obiectivul: Activizarea dinamicii de grup.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Moderatorul le propune participanților să-și imagineze și să reprezinte un tren cu sunet, o broască, o panteră, un ursuleț, un avion, valurile mării.

Ritualul încheierii ședințelor.

Ședința nr. 9

Scopul ședinței: Conștientizarea necesității accesului individual la furia sa.

Ritualul începerii ședințelor.

1. „ Eu mă deosebesc de ceilalți...”

Obiectivul: Realizarea încălzirii emoționale; pregătirea către la reacțiile individuale la situațiile traumatizante.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Un participant aruncă mingea și pronunță fraza: „ Eu mă deosebesc de ceilalți...” Cel ce prins mingea va continua fraza, apoi mingea va fi aruncată următorului participant...

2. „Asaltul intelectual”

Obiectivul: Crearea spectrului metodelor de atenuare a stresului, alternativele furiei; conștientizarea că metodele de suprimare a stresului pot acționa atât pozitiv cât și negativ asupra omului.

Durata: 35 min.

Desfășurarea: La prima etapă participanții își aduc aminte metodele, care ajută la suprimarea stresului. Propunerile se înscriu pe tablă. Apoi urmează discuția, despre ce este real, ce e bine și ce e rău pentru un preadolescent (pentru sănătate, relațiile cu sămeșii), ce aleg oamenii mai des și de ce.

La etapa a doua membrilor grupului li se propune de a reda schematic pe o foaie vatman toate metodele pozitive de suprimare a stresului.

3. „Hai să ne îmbrățișăm”

Obiectivul: De a da posibilitatea fiecărui participant să simtă susținerea grupului.

Durata: 15 min

Desfășurarea: Toți se împart în perechi, formând un cerc interior și unul exterior. După comanda moderatorului la „1” – se execută privirea ochi în ochi; la „2” – strângerea mâinii; la „3” – îmbrățișarea. Apoi cercul exterior se deplasează și totul se repetă. Exercițiul se consideră finisat, atunci când fiecare participant se întoarce la primul său participant.

4. „Despărțirea”

Obiectivul: Îmbunătățirea stării emoționale, aprecierea relațiilor din grup la momentul dat.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Se formează un cerc restrâns luându-se de umeri. Stau în așa poziție timp de o minută. Apoi moderatorul le propune să-și imagineze că se despart pentru totdeauna, cum o vor face, ce cuvinte vor folosi, ce emoții au avut.

Ritualul încheierii ședințelor.

Ședința nr. 10

Scopul ședinței: Totalizarea cunoștințelor însușite pe parcursul ședințelor despre diminuarea agresivității.

Ritualul începerii ședințelor.

1. „Autoportretul”

Obiectivul: Autocunoașterea.

Durata: 20 min.

Desfășurarea: Fiecare participant prezintă:

1. Cum sunt eu în realitate.
2. Cum mi-ași dori să fiu.
3. Cum sunt perceput de cei din jurul meu.

2. „Scenariul”

Obiectivul: Aplicarea cunoștințelor asimilate pentru formarea comportamentului alternativ în situațiile tensionate, ce pot genera agresivitatea.

Durata: 40 min.

Desfășurarea: Participanților li se propune să numească diferite situații, ce le provoacă reacții de agresivitate. Ceilalți membri cu situații asemănătoare se unesc în subgrupuri. Sarcina fiecărui subgrup este să descrie scenariul comportamentului alternativ în situația ce generează agresivitatea. Apoi urmează discuția: „Cum pot folosi furia mea constructiv? Unde pot îndrepta energia la prima etapă, în momentul conflictului, după conflict?”

Prima etapă – apariția premizelor conflictului. Participanții notează ce anume pot realiza în acest moment. Selectează ce este mai convenabil pentru ei în situația dată: exerciții respiratorii; relaxarea; retragerea; umorul...

Etapă a doua – conflictul. Membrii grupului învață orientarea spre o înțelegere pașnică, a reflecta asupra esenței acțiunii, a stăpâni gândurile impulsive, de ține distanța.

Etapă a treia – post conflict. Dacă problema nu este rezolvată, atunci trebuie diminuată starea de încordare, iar dacă problema a fost rezolvată – de a stimula, a încuraja.

Fiecare participant notează cele mai convenabile variante pentru fiecare etapă. Ca rezultat la fiecare subgrupă se primește un algoritm al comportamentului alternativ în situațiile ce generează furie și agresivitate. Fiecare subgrupă prezintă scenariul său. Urmează apoi discuția în grup. La final moderatorul explică că la baza oricărui comportament stau anumite poziții de viață:

- a) Concepția binevoitoare despre lume (sine, oameni, situații);
 - De a primi și a stima contrariul celorlalți;
 - Recunoașterea dreptului altei persoane, de a fi el însuși, de a avea propria poziție.
- b) Acceptarea consecințelor pentru hotărârile și faptele sale:
 - Responsabilitatea pentru faptele sale – eu hotărâsc și eu îmi asum consecințele;
 - Nimeni nu-mi este dator cu nimic.
- c) Încrederea în sine
 - Întărirea calităților demne;
 - A ruga;
 - A refuza;
 - A accepta refuzul;
 - A îndrepta energia furiei spre un curs constructiv.

3. „Valiza”

Obiectivul: Împărtășirea emoțiilor, sentimentelor.

Durata: 15 min.

Desfășurarea: Moderatorul – „A venit momentul despărțirii. Să ne ajutăm colegii să-și continue viața, să-i adunăm valiza pentru un drum lung! (Fiecărui participant i se înmânează o foaie ce conține urările colegilor.)

Ritualul de adio. „Hora prieteniei”(10 min.).

Scopul: interpretarea și evaluarea succesului propriu și a altor persoane.

Durata: 10 min.

Desfășurarea: Participanții formează un cerc, fiind cu mâinile pe umerii vecinilor. Apoi, cu pași mici, se mișcă la dreapta, până când cineva va spune „Stop!”. Acest participant va spune ceva pozitiv despre ședințele desfășurate. El poate numi activitățile care i-au plăcut, să menționeze calitățile pozitive ale grupului, ale unor membri aparte, propriul succes. Apoi grupul, cu pași mici, se mișcă la stânga, până când cineva din nou va zice „Stop!” și va exprima reflecțiile sale pozitive despre grup. Și așa până când toți membrii trainingului își vor expune opiniile personale.

Ritualul încheierii ședințelor. Membrii grupului se vor împărtăși cu experiența acumulată.

Fișă de monitorizare (după fiecare sesiune)

PARTICIPAREA MEMBRILOR

Nume	Prezent/absent	Comportament perturbator/deranjant în grup Da/Nu	Nivelul implicării 1 2 3 4 5 1 – scăzut 5 – ridicat	Observații (dacă sunt necesare)
1.				
2.				
3.				

ATMOSFERA GENERALĂ ÎN GRUP

- Formală
- Competitivă
- Ostilă
- Inhibitivă
- Informală
- Suportivă
- Deschisă

Comentarii:

Bibliografia:

1. Aspecte ale psihocorecției, coord. L. Savca. Chișinău: ed. Sirius, 2003. 195p.
2. [Berkowitz, L. Aggression: Its causes, consequences, and control. New York: p.h McGraw-Hill, 2003](#)
3. Beșleaga D. Psihoprofilaxia – direcție de activitate a psihologului școlar din instituțiile de învățământ preuniversitar (ghid practic). Chișinău: Sirius, 2009. 128 p.
4. Blândul V. C. Psihopedagogia comportamentului deviant. București: ed. Aramis, 2012. 448p.
5. Bogorin V., Tudose R. Jocul de-a viața. Exerciții pentru orele de dirigiență. Cluj-Napoca: Eikon, 2007. 124 p.
6. Boncu, Ștefan. Manual de psihologie aplicată, Timișoara: ed. Universul de Vest, 2007. 207p.
7. Cartea mare a jocurilor. coordinator Iosif Moldovanu. Chișinău: CIDDC, 2000, 271p.
8. Calancea A. Psihologia personalității. Chișinău: Tipografia Centrală, 2006, 271p.
9. Chelcea S. (coord.). Psihosociologie. Teorii, cercetări, aplicații. Iași: Polirom, 2008. 424 p.
10. Cosmovici A. Iacob L. Psihologia școlară. Iași: ed. Polirom, , 293p.
11. Crețu T. Psihologia vârstelor, București: ed. Credis, 2009. 392p.
12. Dafinoiu I. Elemente de psihoterapie integrativă. București: ed. Polirom, 2007. 230p.
13. DEX. București: Univers Enciclopedic, 1998. 1192 p.
14. Dicționar de Sociologie. Coord. Cătălin Zamfir, Lazar Vlăsceanu. București: Babel, 1993. 745p.
15. „Dragostea, viața, familia. Ghid pentru profesori”, coord. Stamatina O., Chișinău: ed. Epigraf, 2000. 308p.
16. Eibl-Eibesfeldt I. Agresivitatea umană, București: ed. Trei, 2009. 350p.
17. Frederic S. Pearls. Eul, foamea, și agresivitatea”, București: ed. Trei, 2008, 304p.
18. Ion Al. Dumitru. Consilierea psihopedagogică. Baze teoretice și sugestii practice București: ed. Polirom, 2008. 327p.
19. Irvin. D. Yalon și M. Leszc. Tratat de psihoterapie de grup. Și psihoterapia de grup vindecă. București: ed. Trei, 564p.
20. Hariuc Constantin. Protecție împotriva agresivității psihologice. București: ed. Militară, 1994, 174p.
21. Holdevici I. Elemente de psihoterapie. București: All, 1996. 232 p.
22. Hripcova A., Colesov D. Ieri fetiță, azi adolescentă. Chișinău: Lumina, 1983. 168 p.
23. Lorenz Konrad. Așa-zisul rău. Despre istoria naturală a agresiunii, București: ed. Humanitas, 2005, 312p.

24. Manes S. (coord.). 83 de jocuri psihologice pentru animarea grupurilor.
Manual pentru psihologi, consilieri școlari, profesori, asistenți sociali. Iași:
Polirom, 2008. 204 p.
25. Marica S. Introducere în psihologia socială. București: Ed. Fundației
România de Mâine, 2008. 164 p.
26. Marinangeli L. De vorbă cu Pinocchio. Chișinău: ed. ARC, Chișinău, 2000.
221p.
27. Melaine Klein. Psihoterapia copilului. București: ed. Trei, 2010. 458p.
28. Mereacre I. Țapu G. Vedem cum e în psihologie, Chișinău: 2000. 138p.
29. Milcu M. Psihologia relațiilor interpersonale. Competiție și conflict. Iași:
Polirom, 2005. 226p.
30. Mitrofan Nicolae Agresivitatea, Iași: ed. Polirom, 1996.
31. Moldoveanu I. ș.a. Deprinderi de viață. Ghidul profesorului: cl.5-7.
Chișinău: Știința,
2005. 188p
32. Moscovici S. Psihologia socială a relațiilor cu celălalt. Iași: Polirom, 1998.
256p.
33. Neculau A. (coord.). Psihologie socială. Aspecte contemporane. Iași:
Polirom, 1996. 485p.
34. Norbert Sillamy. Dicționar de psihologie. București ed. Univers
Enciclopedic, 1996. 348p.
35. Păunescu Constantin. Agresivitatea și condiția umană. București: ed.
Tehnică, 1994
36. Pauline Morand de Jouffrey. Psihologia copilului. București: ed. Teora, 2007.
113p.
37. Platon Carolina. Serviciul psihologic școlar. Chișinău: ed. Epigraf, 2001,
165p.
38. Popescu-Neveanu P., Zlate M. Psihologie. Manual pentru cl. X. București:
Ed. Didactică și pedagogică, 1995. 222 p.
39. Popescu-Neveanu P. Dicționar de psihologie. București: Albatros, 1978. 783
p.
40. Psihologia vârstelor și pedagogică. Sub red. V. Vlas. Chișinău: Lumina,
1992. 224 p.
41. Racu I. Psihologia conștiinței de sine (studiu teoretico-experimental).
Chișinău: Ed. UPS
„I. Creangă”, 2005. 233 p.
42. Racu I. ș.a. Psihologia dezvoltării și psihologia pedagogică. Chișinău:
Univers pedagogic,
2007. 160 p
43. Rusnac Sv. Consilierea psihologică în grup. Forme și metode. Chișinău: Ed.
ULIM, 2005.

126 p.

44. Rusnac Sv. Preocupări contemporane ale psihologiei sociale. Chișinău: Tipografia Centrală, 2007. 264 p.
45. Savca Lucia. „Vulnerabilitatea vârstei preadolescente”, Chișinău: Tipografia Centrală, 1996. 32 p.
46. Savca Lucia „Autoreglarea emoțională”, Chișinău, 1993, 30p.
47. Savca L. Psihoteste. Vol. I, II. Chișinău: Univers pedagogic, 2008. 164 p
48. Silistraru N. „Cercetarea pedagogică (ghid metodologic), Universitatea de Stat din Tiraspol, Chișinău, 2012, 100 p.
49. Sion G. „Psihologia vârstelor”, ed. Fundația România de Mâine
50. Șchiopu Ursula (coord.). Dicționar de psihologie. București: Babel, 1997. 740 p.
51. Șchiopu Ursula. Psihologia vârstelor, ed. Didactica și Pedagogica, București, 1997, 397p.
52. Șerban Ionescu. Paisprezece abordări în psihopatologie. Iași: ed. Polirom, 1998, 215p.
53. Ștefaneț D. ș.a. Familia – garant al stabilității emoționale a copilului. Chișinău: Sirius, 2010. 104 p.
54. Ștefaneț D. ș.a. Organizarea activității Serviciului de Asistență Psihologică. Ghid metodologic. Chișinău: Sirius, 2011. 90 p.
55. Turchină T. ș.a. Deprinderi de viață. Ghidul profesorului: cl.10-12. Chișinău: Prut Internațional, 2005. 180 p.
56. Vîrlan M. Direcțiile de activitate ale psihologului școlar (ghid). Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2005. 281 p.
57. Vîrlan M. Problema comportamentului deviant la preadolescenții contemporani. Teză de doctor în psihologie. Chișinău, 2003. 169 p.
58. Tiberiu R. Psihologia frustrației. Iași: ed. Polirom, 2006. 200p.